

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FarDU
ILMIY
XABARLAR-

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2023
MAXSUS SON

НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Э.Б.Ягьяева	
Дифференцированный метода обучения при изучении иностранного языка и организации самостоятельной работы студентов.....	114
М.К.Мавлюда	
O'qituvchi kompetensiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	117
G.A.Asomiddinova	
Qahramon karakterini yaratishda badiiy nutq imkoniyatlari va muallif mahorati.....	120
N.K.Abbasova, Z.Q.Xakimova	
Speech act as an important function of communication.....	125
Sh.R.Muydinov	
Linguoculturological description of zoonym composite partial similarities.....	128
M.Madaminova	
Exploring the persuasive power of publicistic style: utilizing proverbs and sayings in english lesson.....	130
Sh.M.Yusufjonova	
Frazeologizmlar taqiqi.....	134
Ш.И.Аскарова	
К проблеме языковой интерференции и билингвизма при изучении третичного языка.....	137
Ш.И.Аскарова	
К вопросу трансфера и интерференции при изучении немецкого после английского языка.....	141
Sh.Sh.Dadabayeva	
Tarjimada so'zning kontekstdagi ma'nosini aniqlash usullari.....	148
Sh.Sh.Dadabayeva	
Tarjima jarayonida vaziyatning o'rganilishi.....	152
Sh.Y.Usmonova	
Cognitive analysis of landscape terms in uzbek and english languages.....	159
Sh.Y.Usmonova	
O'zbek va ingliz tillarining terminologik tizimida landshaft terminlarining o'rni.....	162
Z.Sh.Pazilova	
Nemis xalqida dafn marosimining o'tkazilishi.....	167
Z.Sh.Pazilova	
O'zbek va nemis xalqlarida to'y bilan bog'liq shaxs nomlari.....	170
R.U.Axrorova	
Lingvomadaniyatshunoslik: lingvokulturema va logoeistema.....	173
O.O.Bobokalonov, R.U.Akhrorova	
Shifonemas in phraseological units related to the period of youth.....	178
R.U.Axrorova	
Fransuz ertaklarida yoshga oid reprezentlarning leksik-semantik va milliy-madaniy xususiyatlari.....	182
Z.M.Abdullaev	
Nemis tili ismlari motivlari va ism tanlashga ta'sir etuvchi omillar.....	185
Z.M.Abdullaev	
Nemis tilida atoqli otlar va ularning tasnif etilishi.....	188
I.R.O'rinboyev	
Ba'zi na'matak (<i>Rosa</i>) turlarining Farg'ona shahrida tarqalishi va dorivorlik xususiyatlari.....	190
I.D.Yakubov	
Separator-tozalagich qurilmasining parametrlari.....	193
M.Nazarov, A.T.Maxsudaxon	
Javdarni jadal texnologiyada parvarishlash.....	201
Ё.Г.Абдуганиев	
Получение и свойства производных перфторакриловой и перфторметакриловой кислоты.....	205
D.M.Ahmedova	
Ekologik munosabatlarning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari.....	215

FRAZEOLOGIZMLAR TAQIQI

STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS

ИССЛЕДОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Yusufjonova Shaxloxon Muxtorovna¹¹Farg'ona davlat universiteti., f.f.f.d., (PhD)

Annotatsiya

Ma'lum bir lisoniy hamjamiyatda erkin so'z birikmalaridan farqli ravishda qisman yoki to'liq turg'un holatdagi so'z birikmalari frazeologik birliklar deb ataladi. Ushbu iboralar o'ziga xos semantik va sintaktik xususiyatlarga ega bo'lib, boshqa til vakillari, tarjimonlar uchun murakkab sotsiolingvistik masala hisoblanadi, chunki ular ko'pincha tom ma'noda tarjima qilinmaydi va madaniy kontekstlarga bog'liq holda muloqotda ishtirok etadi. Frazeologiyaning asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini o'rganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi. Frazeologiyaning eng muhim muammosi frazeologizmlarni nutqda hosil qilinadigan (ya'ni avvaldan tayyor bo'lmagan) so'z birikmalaridan farqlab, ajratib olish va shu asosda frazeologizmlarning belgilarini aniqlashdir. Idioma frazeologizmlar, frazeologik birikmalar va barqaror jumlar (maqol va matallar, gapga teng boshqa frazeologizmlar) o'rtasidagi muayyan tafovutlarga qarab ko'plab tadqiqotchilar Frazeologiyani 2 xil: tor va keng ma'noda tushunadilar. Uni keng ma'noda tushunilganda, Frazeologiya doirasiga maqol va matallar, folklorga xos barqaror jumlar, ba'zi muloqot shakllari (salomlashish, xayrlashish jumalari) ham kiritiladi. Lekin bu masala, ya'ni Frazeologiyani keng ma'noda tushunish masalasi hanzunozarali bo'lib qolmoqda. Frazeologiyaning asosiy vazifalari yoki masalalari: frazeologik tarkibning izchilligini aniklash va shu munosabat bilan frazeologizmning belgi(lik) xususiyatini o'rganish; frazeologizmlar omonimiyasi, sinonimiyasi, antonimiyasi, polisemiyasi va variantdorligini tavsiflash; frazeologizmlar tarkibida qo'llanuvchi so'zlar va ularga xos ma'nolarning o'ziga xos xususiyatlarini aniklash; frazeologizmlarning so'z turkumlari bilan o'zaro munosabatlarini oydinlashtirish; ularning sintaktik rolini aniklash; frazeologik birliklar tarkibida so'zlarning yangi ma'nolari hosil bo'lishini o'rganish va boshqa Frazeologiya frazeologik birliklarni ajratish prinsiplarini, ularni o'rganish, tasniflash va lug'atlarda tavsiflash metodlarini ishlab chiqadi. Frazeologiyada ishlab chiqilgan o'ziga xos, xilmaxil metodlar asosida tilning frazeologik tarkibi turlicha: struktursemantik, grammatik vazifaviyuslubiy asoslarga kura tasnif etiladi.

Аннотация

Важнейшая задача фразеологии — дифференцировать и отличать фразеологизмы от словосочетаний, образующихся в речи (т. е. не готовых заранее), и на этом основании определять признаки фразеологизмов. В зависимости от конкретных различий между идиомами-фразеологизмами, фразеологическими сочетаниями и устойчивыми предложениями (поговорками и пословицами, другими фразеологизмами, эквивалентными предложениям), многие исследователи понимают фразеологию в двух направлениях: узком и широком. В широком смысле в рамки фразеологии включаются также поговорки и поговорки, устойчивые предложения, характерные для фольклора, некоторые формы общения (приветствия, прощальные предложения). Но этот вопрос, то есть вопрос понимания фразеологии в широком смысле, до сих пор остается спорным. Основные задачи или вопросы фразеологии: определить логичность фразеологического содержания и в связи с этим изучить признак(ы) фразеологии; описание омонимии, синонимии, антонимии, многозначности и вариации фразеологии; выявить специфические особенности слов, используемых во фразеологии, и их конкретные значения; выяснение взаимосвязи фразеологии и групп слов; уточнить их синтаксическую роль; изучение образования новых значений слов в составе фразеологизмов и др. Фразеология разрабатывает принципы разделения фразеологизмов, методы их изучения, классификации и описания в словарях. На основе конкретных, разнообразных методов, разработанных во фразеологии, фразеологический строй языка классифицируется по различным: структурно-семантическим, грамматическим, функциональным и методологическим основаниям.

Abstract

The most important task of phraseology is to differentiate and distinguish phraseological units from phrases formed in speech (i.e., not ready in advance), and on this basis to determine the characteristics of phraseological units. Depending on the specific differences between idioms and phraseological units, phraseological combinations and set sentences (proverbs and proverbs, other phraseological units equivalent to sentences), many researchers understand phraseology in two directions: narrow and broad. In a broad sense, the framework of phraseology also includes proverbs and sayings, set sentences characteristic of folklore, and some forms of communication (greetings, farewell sentences). But this question, that is, the question of understanding phraseology in a broad sense, still remains controversial. The main tasks or issues of phraseology: determine the consistency of phraseological content and, in connection with this, study the sign(s) of phraseology; description of homonymy, synonymy, antonymy, polysemy and variations of phraseology; identify the specific features of words used in phraseology and their specific meanings; clarification of the relationship between phraseology and groups of words; clarify their syntactic role; studying the formation of new meanings of words as part of phraseological units, etc. Phraseology develops principles for dividing phraseological units, methods for their study, classification and description in dictionaries. Based on specific, diverse methods developed in phraseology, the phraseological structure of a language is classified according to various: structural-semantic, grammatical, functional and methodological grounds.

Kalit soʻzlar: milliy-madaniy tarix, milliy madaniyat, semantika, leksik maʼno, frazeologik birliklar, ekspressiv hususiyat, frazeologik nuqta, frazeologiyaning oʻrganilishi kuzatiladi.

Ключевые слова: национально-культурная история, национальная культура, семантика, лексическое значение, фразеологические единицы, экспрессивный признак, фразеологический момент.

Key words: national-cultural history, national culture, semantics, lexical meaning, phraseological units, expressive feature, phraseological point.

KIRISH

Frazeologizmlar tuzilishi, leksik–semantik, funksional–uslubiy va sintaktik vazifalari, shuningdek, oʻziga xos shakllanish xususiyatlariga ega boʻlgan til birligidir. Frazeologiya – tilshunoslikning biror tilga xos barqaror soʻz birikmalarini va iboralarni oʻrganadigan boʻlim. Frazeologiya (yunoncha “phrasis” – ifoda, ibora va logiya) tilshunoslikning shunday bir boʻlimiki, boshqa boʻlimlardan nutqqa tayyor xolda kirib kelishi, leksik va semantik jihatdan oʻzaro mos kelmasligi, maʼno jihatdan turgʻunligi bilan farq qiladi [1;58]. Tilshunoslikning alohida boʻlimi sifatidagi frazeologiyaning asosiy diqqat eʼtibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini oʻrganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qoʻllanish yoʻl yoʻriqlarini aniqlashga qaratiladi. Barchamizga maʼlumki, til kishilar oʻrtasidagi eng muhim aloqa vositasi, jamiyat tafakkurining rivojlanishini taʼminlovchi, avloddan avlodga maʼdaniy maʼnaviy shu bilan birga tarixiy anʼanalarni yetkazuvchi, asosiy fikr almashinish quroli hisoblanadi. Til milliy madaniyatning xazinasi hamdir. Har bir millat yashayotgan joyning iqtisodiy ijtimoiy tuzumi, sanʼati, madaniyati, badiiy adabiyoti, urf – odati, xalq ogʻzaki ijodini jamlab uni avloddan avlodga yetkazib berish tilning milliy – madaniy semantikasidir. Semantika tillning barcha qatlamlarida: grammatikasida, leksikasida, fonetikasida ham mavjud. Ammo milliy madaniy semantikasi tilning harakatdagi birliklarida juda aniq namoyon boʻladi. Bunday til birliklari soʻzlar va barqaror birikmalardir. Nutq jarayonida fikrimizni faqat soʻzlar yordamida emas balki, ikki yoki undan ortiq soʻzlarning barqaror bogʻlanishidan hosil boʻlgan, nutqqa tayyor holda kirib keladigan birliklardan ham foydalanamiz [2;43]. Bu birliklar nutqimizni tasvirlabgina qolmasdan balki uning maʼnoli va mazmunli, loʻnda, boʻyoqdor tarzda tasvirlaydi. Tilshunoslikda bunday birliklarni Frazeologiya boʻlimi oʻrganadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Frazeologizmlarning yuzaga kelishi faqat maʼno hodisasidir. Frazeologizm va soʻz boʻlmasa, nutqiy-sintaktik butunlik ham boʻlmaydi. Turli xususiyatlarga ega boʻlgan frazeologizmlar majmuyi tilning frazeologik qatlamini tashkil etadi. Tilning frazeologik qatlami doimiy ravishda yangi frazeologizmlar bilan boyib boradi. Shu bilan birga xalq tilining taraqqiyot qonunlarini aks ettiradi. Frazeologizmlarni oʻqib, oʻrganish va ularni tahlil qilish, tasniflash maʼlum maʼnoda oʻz xalqining tili haqida maʼlumotga ega boʻlishiga yordam beradi. Frazeologizmlar soʻzlovchi nutqini taʼsirchan va kuchli emotsiyaga boy boʻlishini taʼminlovchi muhim birlik hisoblanadi. Frazeologiya fan nuqtai nazarini ikki maʼnoli boʻlib, uning birinchi maʼnosi barcha koʻchma maʼnodagi turgʻun soʻz birikmalari (frazeologizmlar) ning umumlashmasi boʻlsa, ikkinchi maʼnosi esa, turgʻun soʻz birikmalari oʻrganiladigan tilshunoslikning bir boʻlimini anglatadi.

Frazeologiyaning turli xil muammolari bilan koʻplab tilshunos olimlar shugʻullanib kelishmoqda. Nemis tilidagi koʻplab ilmiy asarlar frazeologiyaning dolzarb muammolariga bagʻishlangan. U erda frazeologizmlar maʼnolarining batafsil tushunchalari va ularning kelib chiqishi haqida koʻplab muhim maʼlumotlarni topish

mumkin. Tilshunoslikda frazeologiya atamasi Sharl Balli tamonidan ishlatilib, stilistika fani bilan qoʻshib oʻrganilgan, lekin frazeologiyani fan sifatida tan olish fikrini bildirgan taniqli tilshunos olim prof. E.F.Polivonovdir. Oʻzbek tilshunosligida esa frazeologizmlarni sistemali ravishda oʻrganish Sh.Rahmatullayev, Ya.Pinxasov, A.Shomaqsudov, M.Xusainov ishlarida boshlangan. Frazema lisoniy birlik sifatida qismga teng boʻladi, maʼlum grammatik belgi-xususiyatlar qoʻshilgandan keyingina butunga aylanadi va nutqda ishlatiladi, keyingi holatida frazema nutqiy birlikka teng boʻladi va frazema shakl deyiladi” [3;48]. Ammo frazeologiyani keng koʻlamda tushunish masalasi haligacha ham oʻz yechimini topgani yoʻq desak aslo mubolagʻa boʻlmaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Frazeologizmlarning eng muhim muammosi frazeologizmlarni nutkda hosil qilinadigan (yaʼni avvaldan tayyor boʻlmagan) soʻz birikmalaridan farqlab, ajratib olish va shu asosda frazeologizmlarning belgilarini aniqlashdir. Nemis tilida ham boshqa tillar singari tilning milliy-

madaniy semantikasini o'rganish muhim hamda qiziqarli hisoblanadi. Chunki ular avloddan avlodga tilning o'ziga xos ichki tuzilmalarini, tabiat o'ziga xosliklari, mamlakatning iqtisodiy hamda ijtimoiy tuzilishi, san'ati, urf-odatlarini hamda tarixini ham o'zida mujassamlashtira oladi. Frazeologiya alohida fan sifatida shakllanganigacha qadar u leksikologiyaning tarkibi sifatida qaralgan. Frazeologiya muammolariga qiziqish dastlab rus tilshunoslari qiziqqa boshlagan bo'lsada, u alohida termin sifatida ilk bor g'arb tilshunosi Sh. Balli tomonidan qo'llanilgan. U o'zining "Stilistikadan ocherklar" va "Fransuz tili stilistikasi" asarlarida so'z birikmalariga yaxlit bir tizim sifatida qarab, ularning grammatik va leksik xususiyatlari, sintaktik strukturasi va atash ma'nolarining o'ziga xosligidan kelib chiqadigan, yaxlit qo'llanila oladigan birlikligini isbotlashga harakat qildi. O'zbek tilshunosligida frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar o'tgan asrning 50- yillaridan boshlangan. Shu kungacha frazeologizmlar turli jihatlaridan o'rganilgan (Sh.Rahmatullayev, B.Yo'ldoshev, A.Mamatov va boshqalar), frazeologizm bo'yicha bir necha lug'atlar tuzilgan (Sh. Rahmatullayev, M.Sodiqova), yozuvchilardan Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, Hamid Olimjon, Oydin, Said Ahmad asarlarining frazeologik tarkibi tadqiq etilgan. Shuningdek turkiyshunoslikda frazeologik birikmalar gapning ajralmas bo'laklari bo'lib, ular leksikologiya yoki frazeologiyaning o'rganish ob'ekti bo'lishi lozim, degan qarashlar ham 60-yillardayoq yuzaga kela boshlagan edi. Tilshunoslikning alohida bo'limi sifatida ilk bor rus tilshunosi Y.D.Polivanov tahlil qiladi va u frazeologiyani leksikologiya yoki stilistikaning tarkibiy qismi emas, balki mustaqil tilshunoslik bo'limi ekanligini asoslab bergan edi. "Leksikologiya so'zlarning leksik ma'nolarini, morfologiya so'zlarning grammatik ma'nolarini, sintaksis esa so'z birikmalarining grammatik ma'nolarini o'rganadi. Ammo alohida olingan, ko'chma ma'noli so'z birikmalarining, individual ma'nolarini o'rganadigan tilshunoslikning bo'limiga ehtiyoj sezilmoqda" [4;112]. U tilshunoslikda frazeologiya ham, morfologiya yoki fonetika singari muhim ahamiyat kasb etadigan bo'lim ekanligini ta'kidlab o'tgan tilshunoslardan biridir. Frazeologizmlar shaklan o'zlariga o'xshash sintaktik tuzilmalardan farqli ravishda, nutqda so'zlarni erkin tanlash, almashtirish yo'li bilan yuzaga kelmaydi. Frazeologik iboralarni turli tomondan o'rganish va unga har tomonlama yondashish, uning xususiyatlarini ochish, umumlashtirish yangidan-yangi iboralar hisobiga tilimizni boyitish uchun xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa sifatida frazeologizmlar, shaklan o'zlariga o'xshash sintaktik tuzilmalardan farqli ravishda, nutqda so'zlarni erkin tanlash, almashtirish yo'li bilan yuzaga kelmaydi. Frazeologik iboralarni turli tomondan o'rganish va unga har tomonlama yondashish, uning xususiyatlarini ochish, umumlashtirish yangidan-yangi iboralar hisobiga tilimizni boyitish uchun xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Rahmatullaev. O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari, Toshkent, 1966, 9-58-b.
2. Sh.Rahmatullaev. Nutqimiz ko'rki, Toshkent, 1970, 5-43-b.
3. A.Mamatov. Frazeologizmlarning shakllanish asoslari, Toshkent, 1996, 5-48-b. 4. Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna. Tarjimada frazeologik iboralarning milliy xususiyati va ularning badiiy asarlardagi tasviriy ifodasi. *Current Approaches and new Research and new Research in Modern sciences*, 2(2), 112–116. (2023)
5. Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna. Фраземаларнинг таржима усуллари ва уларни такомиллаштиришда миллий ва маданий хусусиятларнинг ифодаланиш жиҳатлари. *Sciences and Innovation in the Education System*. 2(2), 168–172. (2023).
6. Шахло Мухторовна Юсуфжонова. Миллий ва маданий хусусиятлар доирасида немис ва ўзбек тилларидаги фразеологик бирликларнинг тавсифланиши. "Science and Education" Scientific Journal. Volume 4 Issue 2. 1714-1715. February 2023 /.
7. Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna. Development of Translation of Phraseological Units in German and Uzbek Languages. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*. Volume: 02 Issue: 02 / 2023.